

URTX

BERTRANA, CAPMANY I ROIG:
ESCRIURE EL SEGLE XX AMB VEU DE DONA

Mª Àngels Cabré

BERTRANA, CAPMANY I ROIG:
ESCRIURE EL SEGLE XX AMB VEU DE DONA

Abstract

El siglo XX ha sido el de la normalización de la literatura hecha por mujeres y ha servido al tiempo para contar la evolución de la condición femenina. En la literatura catalana, podemos seguir dicha evolución a través de tres autoras consecutivas en el tiempo: Aurora Bertrana, Maria Aurèlia Capmany y Montserrat Roig. Nos acercamos a ellas a través de tres ejes comunes: la condición de escritoras profesionales, el feminismo y el espíritu republicano.

The twentieth century saw the normalisation of literature by women and time has served to explain the evolution of the female condition. In Catalan literature, we can follow this evolution chronologically through three consecutive authors: Aurora Bertrana, Maria Aurèlia Capmany and Montserrat Roig. We approach them through three common axes: their condition as professional writers, feminism and the republican spirit.

“Podria Beatriu crear com Dante / o cantar Laura la febre d’amor? He ensenyat a una dona a fer servir la veu. / I ara, com puc fer-la callar?”

(Anna Ajmátova. Traducció de Maria-Mercè Marçal i Monika Zgustová)

A Hannah Arendt li agradava repetir un proverbi xinès que diu que és una maledicció viure en temps interessants. De tots el temps passats, sense dubte el més “interessant” és el segle XX. A Occident va suposar un daltabaix de sacsejades i canvis radicals, i a Catalunya –i a Espanya- un anar i venir d’avançaments i retrocessos dels quals les escriptores i els escriptors han deixat testimoni segellat amb lacri vermell. Les seves obres, les seves trajectòries, són cartes enviades al nostre present que podem obrir una i una altra vegada, i que cada cop ens envien missatges nous.

Hi ha molts autors i moltes autores de casa nostra que ens han contagiats les ganes de capbussar-nos en les paraules, essent el màxim exponent entre les autores potser Mercè Rodoreda. He escollit però altres tres que considero que, a més de la seva vàlua literària, recorren el segle XX sencer des de diferents graelles de sortida i que el narren amb l’ordit de les seves vides filades amb les seves obres. Tres escriptores que ens ajuden a entendre el segle que ha estat considerat el segle de les dones –en tant que temps transformador per a la seva condició-. Són Aurora Bertrana, Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig.

Es tracta de tres veus consecutives. Bertrana va néixer a finals del segle XIX, Capmany va gaudir d’adolescència de la Segona República i Roig va créixer en ple franquisme i va viure la

Transició amb vint anys plens de rebel·lia i il·lusió. Bertrana ens va deixar el 1974, però de la mà de Capmany i Roig arribem a les acaballes del segle XX, perquè ambdues van morir l’any 1991, a les portes de les Olimpíades. Les tres van deixar-nos petjades en forma d’articles i de llibres, perquè les tres van cultivar també el periodisme. De la mateixa manera que les tres van ser escriptores professionals –amb cambra pròpia, que diria Virginia Woolf- i també feministes –encara que cadascuna al seu estil-, i les tres van defensar sempre els valors republicans. Sobre aquests tres eixos –professionalització de l’ofici, feminisme i republicanisme- centraré les meves reflexions, que volen posar el valor el seu llegat tant literari com vital.

Aurora Bertrana: dels viatges exòtics a l’exili suís

Tot recordant els bombardejos que el mes de març de 1938 van assolir la ciutat de Barcelona, i el temps en què va viure a l’Avinguda Diagonal 313 de Barcelona, Aurora Bertrana (Girona, 1892-Berga, 1974) escriu: *“Tots els vidres de la casa on jo vivia s’havien trossejat i els ferros d’un dels meus balcons, que obria al carrer València, havien estat arrencats i projectats a través del meu estudi i encastats a la paret del fons. Uns minuts abans jo treballava en aquella habitació, i dec la vida al fet d’haver-me’n absentat un moment”.*

Durant la Guerra Civil, Bertrana passava moltes hores asseguda al seu escriptori perquè a pesar de les circumstàncies adverses, i del soroll dels bombardejos, no desistia en posar els seus pensaments negre sobre blanc. Abans de la Guerra, a la Catalunya republicana, havia estat una autora molt celebrada i col·laborava en la premsa i impartia conferències, com més tard farien també Capmany i Roig.

Aurora Bertrana.
Fons Bertrana
(Universitat
de Girona)

Ser filla d'escriptor no li va facilitar però la seva dedicació: *"La meua carrera literària sempre s'havia presentat difícil, plena d'esculls. Per començar, el pare no volia que fos escriptora. M'havia fet estudiar música."* Després de formar-se com a violoncel·lista i d'exercir com a tal, va publicar el seu primer llibre l'any 1930, és a dir va fer una entrada tardana a la professió literària. Aquest llibre va ser el fruit d'una llarga estada -de gairebé tres anys-, a la Polinèsia, on hi va anar a raure a causa de la feina del seu marit, un enginyer elèctric suís del qual després se separaria. A la tornada de l'exòtica estada, l'Editorial Proa li va proposar publicar-li algunes cròniques viatgeres sobre les illes del Sud i així va néixer *Paradisos oceànics*. L'edició es va exhaurir en dues setmanes, encara que es veu que el volum era car per a l'època (15 pessetes), per la qual cosa encara té més mèrit.

"Per bé que la meua adolescència era ja molt lluny, Paradisos oceànics és, en realitat, una obra d'adolescent, perquè jo entrava amb retard en el món de les lletres". I és ben veritat que la seva dedicació musical o d'altres circumstàncies van fer que no passés abans de les col·laboracions periodístiques a la publicació d'obres literàries. L'experiència va resultar satisfactòria i el seu segon encert va ser un llibre sobre el Marroc, publicat l'any 1936 i en aquest cas fruit d'un viatge solitari al nord d'Àfrica, cosa molt inusual per una dona en aquella època. Una altra obra molt ben rebuda que la va ratificar en la seva nova dedicació.

A partir de llavors, abandonada la faceta musical, Bertrana ja no va deixar de considerar-se escriptora, tot i que el context històric no li va resultar gens propici. Quan va tornar a la Catalunya grisa del franquisme després de

Filla de l'escriptor Prudenci Bertrana, havia gaudit d'una bona biblioteca familiar -Dumas, Zola, Flaubert- i des de nena va ser una lectora apassionada: *"Res al món, ni la música, ni un paisatge, no podia enfervorir-me tant com un llibre. Han passat anys, molts anys, i encara resto fidel a aquest fervor, el qual, a vegades, fins ha eclipsat el fervor de <viure> -és clar que amb un llibre davant els ulls hom pot viure més que caminant pels viaranyes de la vida"*, llegim a les seves memòries.

l'obligada estada en el seu cas a Ginebra i després a la Prades de Pau Casals, va publicar entre d'altres algunes novel·les que recullen l'ambient post-bèlic, com *Tres presoners* (1957) i *Entre dos silencis* (1958). Són peces importants en un recorregut literari irregular i ple de silencis forçats.

La redacció de les seves memòries durant els darrers anys de la seva vida donen fe del sentiment ferm d'escriptora que sempre va conservar. En honor a les tristes circumstàncies històriques que li va tocar viure, en aquestes detallades memòries no va voler explicar més enllà de la data del seu retorn, l'any 1948: *"Aquests darrers anys no he viscut. És difícil d'explicar. Són anys sense cap aventura, anys somorts, anys grisos. Només he viscut en les meves obres literàries. Ara, per a mi, escriure és viure."*

De joveneta, Bertrana va passar una temporada a casa d'una feminista cèlebre, Carme Karr, amb la qual el seu pare tenia amistat. Això va succeir quan estudiava música a la capital catalana, mentre la seva família encara vivia a la ciutat de Girona. Ja convertida en escriptora, Bertrana va ser una figura rellevant com a integrant de la generació d'autores dels anys republicans -on trobem noms com Mercè Rodoreda, Anna Murià, Maria Teresa Vernet o Rosa Maria Arquimbau-, que va ser la que va determinar el pas a la modernitat. Com elles, va saber aprofitar l'avinentsa d'un ambient cultural propici per a les dones, que començaven a participar d'una nova inscripció al món. Per la seva gosadia aventurera i viatgera, a Bertrana se la va considerar una escriptora de gran modernitat, i els seus llibres vam ser exemples d'aires nous, testimonis de la vida que les dones estrenaven, on deixaven de ser secundàries per convertir-se en protagonistes.

Bertrana venia com tantes altres d'una joventut sense l'empenta feminista, cosa que queda palesa en un article publicat a La Nau en el que recorda que quan va marxar per primer cop a Suïssa a estudiar música el feminisme li era completament indiferent, fins al punt de desconfiar de la seva eficàcia. Poc després, però, es va engrescar en diverses iniciatives culturals que el tenien com a pal de paller. És el cas del Lyceum Club de Barcelona, fundat l'any 1931, del qual va ser la primera presidenta. L'esperit del Lyceum Club el va recollir el "Manifiesto de las mujeres", que ella per descomptat va signar, i com a tret de sortida de la seva activitat va ser Bertrana l'encarregada de dictar a l'Ateneu Barcelonès una conferència titulada, justament, "El nostre feminisme".

Ja abans s'havia interessat per la condició de les dones incorporant-se a l'equip docent de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la

Dona que havia posat en marxa la Sra. Francesca Bonnemaison al carrer Sant Pere més Baix. I anant més enllà, convençuda de la necessitat de donar educació a les dones, va pensar que era necessari crear una Universitat Popular que els permetés no anar a remolc de les transformacions del país. La idea no va prosperar, tot i que com el seu feminisme era poc burgès, al Lyceum Club va durar poc.

Cal dir que així mateix en el seu periodisme va quedar molt palès el seu interès per la condició femenina, perquè en les seves col·laboracions periodístiques en publicacions com D'ací i d'allà, Mirador, La Rambla i La Publicitat, van destacar dos temes: els viatges i les dones, fins al punt que va escriure sobre la prostitució, mostrant la seva preocupació per les condicions de vida de les dones que es dedicaven al mal anomenat ofici més vell del món. Més tard, les seves memòries serien una clara reivindicació del dret de les dones a fer-se fortes lluny de les convencions familiars i matrimonials.

De les tres, Aurora Bertrana és l'escriptora més plenament republicana, perquè va protagonitzar des de primera fila aquell temps tan propici per les dones i per la cultura i, en general, per una concepció del món basada en valors que encara avui reconeixem com els més favorables a la convivència i l'evolució social.

En els anys republicans, Bertrana va desenvolupar també una faceta política perquè va formar part activa d'Esquerra Republicana de Catalunya, essent-ne l'única dona candidata a la circumscripció de Barcelona en les eleccions generals de 1933. No va sortir perquè a la llista la van posar força avall, tot i que a un dels mítings de la campanya la veiem per exemple al costat de Francesc Macià. Van ser de fet les seves conviccions polítiques les que van refredar l'aliança amb el seu marit, d'idees franquistes, de qui hem dit que es va separar. De fet, va ser Bertrana qui va haver de patir el dur exili mentre ell romanien a Espanya al bàndol dels guanyadors.

Els ideals republicans mai la van abandonar i, quan va tornar a Catalunya, l'esperaven totes les dificultats pràctiques imaginables. Evidentment ni pensar a publicar amb normalitat, donat que era una escriptora que havia agitat la bandera del republicanisme. Foragitada del món literari i periodístic, es va haver de conformar a fer precàries feines editorials a l'ombra i donar classes de francès, fins al punt de posar en marxa una acadèmia casolana al seu propi domicili.

Allunyada de l'èxit de què havia gaudit en els anys de la llibertat, ningú semblava recordar-la i el franquisme va fer el possible per fer-li acotar el cap, com a tants, tot i que del seu antifran-

quisme no va abdicar mai. Persistent, mai va deixar d'escriure i, quan ja era molt gran, l'èxit sobtat d'una novel·la la va reconciliar una mica amb el seu passat.

Maria Aurèlia Capmany: de la formació republicana a l'antifranquisme cultural

A Maria Aurèlia Capmany (Barcelona 1918-1991) s'ha de dir que els llibres la van acompanyar sempre, des de ben petita. Una mare molt lectora i un pare agitador cultural imprimeixen caràcter, però en el seu cas potser encara més tenir una tieta bibliotecària, la tieta Mercè –directora de la Biblioteca de Canet–, en la qual la nena Capmany va emmirallar-se. A la cistelleria-habitatge que els Capmany tenien al bell mig de les Rambles barcelonines, la lectura era un costum habitual. *“Escala amunt arribaves a dues estances prou amples, que en el meu record més persistent vessen de llibres i caixes plenes de papers. Hi dominaven els llibres que el pare havia anat comprant al llarg de la seva vida i les estibes de cançoner, paquets i paquets de cançons i de clixés per anar reeditant els volums que faltaven”,* escriu a *Mala memòria*.

Maria Aurèlia Capmany
Arxiu fotogràfic de la família Capmany.

La incorporació de Capmany al món literari es va veure també sotmès als embats històrics, per la qual cosa va ser tardana. Primer la guerra i després la repressió que el franquisme va exercir sobre la cultura catalana i, en concret, sobre la literatura feta en català. En un primer moment, quan era estudiant de Filosofia a la Universitat de Barcelona, va voler dedicar-se a la docència a la universitat, però la universitat franquista era el contrari de la celebració del coneixement i va acabar exercint la docència a diverses escoles, una tasca en la qual diuen que va ser molt brillant.

De la mateixa manera que Bertrana va publicar la seva òpera prima quan tenia gairebé quaranta anys, Capmany va veure editada la seva primera novel·la l'any 1952, a trenta-quatre anys. M'estic referint a *Necessitem morir*. Al pròleg, un dels crítics més rellevants de l'època, Joan Triadú, escrivia: "*Maria Aurèlia no haurà d'anar a cercar lluny la vocació i el do de novel·lista, perquè té un món a dins i un instint furiós de descriure'l*". La va seguir de prop *L'altra ciutat*, una evocació de com la Guerra Civil va afectar els destins individuals, que va escriure sobre l'influx de Salvador Espriu.

Entre els seus títols trobem *Betúlia*, *El gust de la pols*, *La pluja els vidres*, *Quim/Quima* o *Un lloc entre els morts* (Premi Sant Jordi 1968), la peripecia d'un intel·lectual a cavall entre els segles XVIII i XIX on combina elements de la realitat amb d'altres de la ficció. Havia begut molt dels novel·listes del segle XIX i com narradora es va sentir atreta sobre tot per la realitat. Adscrita doncs a la corrent del realisme, la podem situar entre les passes de Balzac o Henry James. El seu és un realisme psicològic, que s'emmiralla en autors estimats del segle XX com ara Faulkner, Kafka o el mateix James Joyce.

Al llarg de la seva carrera literària, a banda de la narrativa, Capmany va cultivar amb excel·lència també l'articulisme, el teatre, els guions, el memorialisme i sobretot l'assaig. En total, més d'una seixantena de títols que fan d'ella una de les autores més prolífiques d'aquelles dècades cabdals per a la supervivència de la literatura en llengua catalana, que la van convertir en el seu dia en una referència per a les generacions més joves, per a les quals va ser mestre i també exemple de tenacitat.

Als anys 80 li va donar per escriure les seves memòries, cosa que va fer en dues entregues, *Mala memòria* (1987) i *Això era i no era* (1989). A la primera llegim: "*No sé encara per què se m'ha acudit començar unes memòries. Em sembla que fins i tot havia dit que no ho faria mai. Sempre m'ha agradat més parlar de mi per procuració, és a dir, a través d'uns personatges inventats i d'uns*

llocs que no he vist mai, d'unes èpoques llunyanes en què ni tan sols m'hauria agradat viure".

Ara que sembla que tornem a la mística de la feminitat –una involució molt preocupant– i que el patriarcat inventa noves fórmules per a mantenir les dones a la cleda on creu que els hi correspon romandre, recordar aquestes paraules de Capmany publicades a *Dia sí, dia no* resulta força clarivident: "*¿Quin és el paper primordial de la dona, posar fills al món, ser atractiva, omplir la casa d'electrodomèstics, comprar incansablement, mantenir polida a punt la llar?, ¿o té alguna cosa més a fer en el món i pot contribuir amb les seves facultats humanes al millorament de la comunitat?*".

De l'evolució del paper de la dona fins a assolir la llibertat de moviment que avui coneixem en dona fer la seva literatura, curulla de personatges femenins. Entre aquest, destaca sense dubte la Carola Milà protagonista de *Feliçment, jo sóc una dona*, una de les seves novel·les més emblemàtiques, que en el seu decurs recorre bona part del segle XX guanyant-se mil·límetre a mil·límetre el seu dret a escollir. Així mateix, divertiments seriosos com ara les *Cartes impertinents* (1971) estan escrits des de la convicció que la història de les dones ha vingut determinada pel domini masculí i que no li ha proporcionat res de bo.

Encara que va ser l'assaig *La dona a Catalunya*, publicat el 1966, el que li ha valgut el sobrenom de la nostra Simone de Beauvoir, donat que va ser on per primer cop a Catalunya es va explorar la condició de la dona des d'una visió global. Ella mateixa va ser també la traductora d'*El segon sexe*, la gran obra feminista de la mestra francesa, amb qui ella va compartir l'anomenat feminisme de la igualtat, el que desitja per a les dones la conquesta de les mateixes oportunitats que tenen els homes, que Capmany va pensar integrada en una lluita global: "*La dona no aconseguirà res si no comprèn i accepta que la seva lluita no és una lluita a favor de la dona sinó a favor d'una persona oprimida, utilitzada, injustament tractada. I precisament per això [...] farà causa comuna amb totes les reivindicacions justes de la terra, les laborals, les nacionals, les racials*".

Una dècada després, l'any 1976, Capmany va presidir les Primeres Jornades Catalanes de la Dona celebrades al Paraninfo de la Universitat de Barcelona que havia trepitjat per primer cop abans de la guerra. I essent Regidora de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, va ajudar tot el que va poder a materialitzar la IV Fira Internacional del Llibre Feminista, que es va celebrar a Les Drassanes i a l'Arts Santa Mònica, i on va participar la mateixa Montserrat Roig. A més, des del comitè organitzador de la Fira es van fer

passos per endegar una Universitat Popular de la Dona, una idea que als anys 30 havia llançat Bertrana. Quan va morir, Capmany era una referència com a intel·lectual feminista i com a tal ha quedat.

“Nací en Barcelona, en el año 18, tomé conciencia de la vida política del país con el advenimiento de la República, mi familia era eso que se ha dado en llamar de izquierdas, me educó en el Institut Escola, y viví entre libros e ideas desafortunadamente esperanzadoras”. Amb aquestes paraules es presentava a la seva *Carta al macho ibérico*. Sabem que en Capmany la formació és fonamental, i que a ella deu la dona completa que va ser.

Si hi a les vides de cadascú de nosaltres moments fundacionals en els quals comencem a ser els que estem destinats a ser, per Capmany aquest moment determinant va ser el seu pas per l'Institut Escola. A *Mala memòria* escriu *“em van salvar de mi mateixa perquè em van reconciliar amb el que jo era capaç de fer”.* Allà va ser on realment va començar a construir-se la Maria Aurèlia Capmany que coneixem des dels valors de la llibertat i el coneixement. No hi anava qualsevol, a l'Institut Escola, sinó els fills de famílies per a les quals l'esperit republicà era un eix vertebrador: *“Recordaré sempre el moment de la proclamació de la República, veient entrar a la nostra botiga de la Rambla els amics del meu pare, amb llàgrimes als ulls, abraçant-lo i cridant: Ja la tenim! Ja la tenim!”.*

Però la confirmació de les seves conviccions republicanes va venir una mica més tard, ja a la universitat. Com abans de la contesa havia començat Filosofia i Lletres –quan l'edifici de la Plaça Universitat es deia Universitat Autònoma–, va haver de reprendre els seus estudis quan, depurats els mestres republicans, la universitat era una desfilada d'uniformes i sotanes. Uns anys gens alegres, si no de, en paraules seves, “color de gos com fuig”. La frustració de veure's sobtadament sotmesa a un franquisme aclaparador i sancionador la va obligar a adaptar-se com va poder a un temps tan advers, no sense recança. Al volum de memòries *Això era i no era* parla del que s'havia perdut amb la guerra: *“M'havíeu preparat per viure en un món que no existeix. Jo no puc viure en un desert”.*

De mica en mica, exponent d'aquella generació que va veure truncades les seves il·lusions i que va haver de reinventar-se sobre la marxa, Capmany va transformar la frustració en ferma resistència. A *Dietari de prudències* ho explica en aquests termes: *“Per viure, cal viure del tot; no es pot viure un trosset, perquè viure un trosset és morir-se. I nosaltres hem estat ben a punt de morir-nos, però no ens hem mort. I aquí som, disposats a exgir tot l'aire per respirar”.* Mogu-

da per aquest instint de fer front a la usurpació, va participar en actes de resistència col·lectius com la Caputxinada.

Fins a l'adéu del dictador, que va morir al llit de casa seva i no a la presó –com hauria estat desitjable–, Capmany va cultivar un antifranquisme actiu, sobretot pel que fa a la defensa a ultrança d'una cultura basada en els valors republicans i pensada per mantenir viu l'esperit d'un poble. I com no, va ser una de les impulsores del Congrés de Cultura Catalana, clausurat l'any 1977. Entre les seves guerres personals va destacar la lluita per la llengua i, convertida en una ferma defensora de l'ús del català com a instrument literari, va animar a les generacions més joves (Montserrat Roig, Terenci Moix, Josep Maria Benet i Jornet i tants altres) a no deixar-se seduir per l'hegemonia del castellà.

Compromesa civil i intel·lectualment amb la causa de la catalanitat, entre 1979 i 1983 exercirà com a presidenta del Centre Català del PEN. Aquell any, 1983, s'incorporarà a l'Ajuntament de Barcelona com a Regidora de Cultura a petició del llavors alcalde Pasqual Maragall. Junts van compartir un somni de ciutat: *“Fer de la política allò que ha de ser, allò que significa en la llengua grega: l'exercici responsable del civisme, l'activitat incessant de sol a sol, per tal que la pròpia ciutat sigui el lloc més habitable de la terra”.*

Montserrat Roig: de la fosca postguerra a la societat democràtica

“Com comencem a narrar? Quan sentim la necessitat de veure'ns narrats?”, escriu Montserrat Roig (Barcelona, 1946-1991) al que és dels seus el meu llibre favorit, *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*, un recull de proses que ajuden a entendre la seva vocació literària. Com Bertrana, i en part també com Capmany, Roig va ser també filla d'escriptor. De fet, sempre va confessar que havia començat a escriure perquè el seu pare li fes cas.

També va ser una dona polifacètica i va cultivar diversos gèneres, encara que el seu gran refugi va ser la narrativa. No la va abandonar mai, tot i que pel camí sovintegi el periodisme i puntualment emprengui camins que la porten a narrar la realitat en la seva cruesa, sense subterfugis, en dos llibres claus del periodisme d'investigació que són *L'agulla daurada* i *Els catalans als camps nazis*, que va ser el llibre que la va consagrar i amb el qual va guanyar el Premi Crítica Serra d'Or. Amb aquestes feines altament compromeses amb la memòria històrica, Roig va ser la nostra Oriana Fallaci i la nostra Svetlana Aleksíevich.

Abans, essent encara molt jove, a diferència de Bertrana i de Capmany, havia guanyat el Premi Víctor Català amb el seu primer llibre de relats, *Molta roba i poc sabó* (1970), que la van convertir en una jove promesa de les lletres catalanes. Al pròleg va escriure: *“Incapaç com em veia de transformar el món –per possibles tares fisiològiques o de classe, segons com t’ho miris–, vaig decidir d’escriure’l”*. En total, en la seva curta però intensa trajectòria com a narradora va publicar dos llibres de relats i cinc novel·les, que constitueixen de fet una novel·la de novel·les que arrenca amb *Ramona, adéu*. És la història de les tres Mundetes i ens convida a recórrer la ciutat de Barcelona a través de les dècades, com fa Capmany a *Feliçment, jo sóc una dona*.

I si *Ramona, adéu* arrenca al segle XIX i recorre part del segle XX, les que la segueixen se centren en la postguerra i la Transició, que coincideix amb la infantesa i la joventut de Roig. Són *El temps de les cireres* –Premi Sant Jordi 1976–, *L’hora violeta*, *L’òpera quotidiana* i *La veu melodiosa*, una història que roba el cor al lector i que explica la vida d’un noi al qual l’avi vol protegir dels dolors del món. Mencionar que en les seves obres Roig va mostrar sempre una predilecció per la seva ciutat, Barcelona, que és en la seva narrativa una protagonista més: *“Era una ciutat que em perseguia amb la veu dels altres, aquelles veus que no existien perquè mai no havien estat escrites”*.

Com escriptora, a l’avantsala de la Transició i després als primers anys de la democràcia, Roig va haver de lluitar amb el masclisme imperant, que la veia amb ulls condescendents, com una jove atractiva, espavilada i poc més. Però la seva literatura, la feina incessant i la seva ferma convicció de què el que feia valia la pena es van anar imposant, a pesar d’alguns crítics que la miraven amb recel. I també molt a pesar de l’opinió d’algun dels membres del més ranci patriarcat, com Josep Pla, que li deia que amb les cames tan boniques que tenia escriure era una pèrdua de temps.

A desgrat d’aquestes dificultats, de la seva serietat i la seva professionalització dona fe el fet que hagi estat la nostra primera periodista mediàtica, amb programes de televisió com ara *Personatges*, una referència pel que fa al difícil art de seduir l’entrevistat i treure-li el millor. D’altra banda, amb el seu punyent periodisme, sense pèls a la llengua i ple de sentit de l’humor, va fer el que deia Gaziell que era el veritable periodisme: *“reflectir fidelment en les seves llunes la fisonomia del temps”*. Quan va morir, molts i moltes llegien els seus articles diaris a l’*Avui* i miraven per una estona el món amb els ulls de Montserrat Roig.

Deia abans que Capmany es va mostrar ferma partidària del feminisme de la igualtat. Roig no. Tot i que sentint-se alumna avantatjada de Capmany, fa ser fidel al seu temps i va beure de corrents feministes com el que va catalitzar a la Llibreria de les Dones de Milà. Es va inclinar doncs pel feminisme de diferència, el que rebutja que les dones vulguin ser igual que els homes en un món androcèntric i celebra la diferència sexual com a base de la identitat femenina.

Jove rebel al maig del 68, va viure la sexualitat lliurement i va fer de la maternitat una bandera feminista, allà on la Capmany no entenia per què insistia a fer llibres i fills alhora. A la darrera entrevista que les dues van mantenir, i que va publicar a la revista *El Temps* (“*Maria Aurèlia Capmany i Montserrat Roig, l’última conversa. Amb opinió pròpia*”, 15/XI/1991), a la pregunta de Capmany de si es va veure de seguida en el paper de mare, Roig respon: *“Era una necessitat. No volia haver d’escollir entre ser mare o ser escriptora. Volia ser totes dues coses”*.

Activista del feminisme, juntament amb les seves companyes de lluita, va donar la cara a les manifestacions que sobretot a finals dels 70 i als 80 van reivindicar i defensar els drets de les dones a avortar o a ser adúlteres sense patir el càstig social. Va participar en les Primeres Jornades Catalanes de la Dona presidides per Capmany i es va sumar a iniciatives com la revista *Vindicación feminista*, dirigida per Lidia Falcón i Carmen Alcalde, on segons sembla va ser ella qui es va oferir a col·laborar.

Des del seu primer llibre de narrativa, va crear un univers de personatges femenins que reapareixen a diverses de les seves obres i que aspiren a explicar-nos quin ha estat el recorregut que han fet les dones durant el segle XX al nostre país. Així, ja a *Molta roba i poc sabó*, hi trobem contes que denoten que la seva gran protagonista col·lectiva seran les dones: *“Breu història sentimental d’una madama Bobary barcelonina nascuda a Gràcia i educada segons els nostres millors principis i tradicions”, “Na Patrícia Miralpeix, una pigmaliona desagradada”*... Roig vol explicar el món en clau de dona a través de les Mundetes o de la mateixa Norma, la periodista alter ego de l’autora que intenta escriure, quina casualitat, un llibre sobre els camps nazis. Vol explicar-lo i se’n surt.

Però no només a la seva narrativa trobem aquest interès a donar veu a les dones, sinó que també ho va fer molt especialment a *Els catalans als camps nazis*, on per primer cop van poder agafar la paraula dones supervivents com per exemple Neus Català. També va posar negre sobre blanc el seu compromís a llibres divulgatius com *Mujeres en busca de un nuevo humanismo* i *¿Tiempo*

de mujer?, on recull articles i pròlegs on s'ocupa de les dones. La dedicatòria d'aquest darrer llibre parla per si sola: "A mi madre, que mucho antes que las feministas, me hizo sentir el orgullo de haber nacido mujer. A mis hermanas. A mi abuela Albina, que fue feminista sin saberlo".

Va ser a casa seva, a la llar familiar, on la nena Roig va respirar el perfum del què havia quedat de la República. L'ambient de tertúlia que els seus pares alimentaven amb les visites de gent de la cultura com ara Lola Anglada, l'interès per la literatura, la pintura, el teatre... Quan l'any 1974 publica *Rafael Vidiella: l'aventura de la revolució*, no està fent més que seguir el camí que li assenyalava que els que han lluitat per les llibertats no mereixen ser esborrats. Convençuda antifranquista també, com Bertrana i Campany, a finals dels anys 70 les seves conviccions li faran escriure a un article aparegut a *Mundo Diario* que se sent filla forçada del franquisme. Als anys de la joventut universitària de Roig, que apareixen a algunes de les seves novel·les, com ara *La veu melodiosa*, corresponen els primers intents de canalitzar les seves opinions polítiques –sense dubte alimentades a l'Escola de Teatre Adrià Gual, on va gaudir del mestratge crític, entre d'altres, de Capmany-. La trobem a la Caputxinada i també a la Tancada de Montserrat. I anys més tard insisteix en el seu esquerranisme a l'hora d'escollir els convidats i les convidades del programa de Televisió Espanyola, *Personatges*, on va entrevistar al bo i millor de la cultura catalana perseguida i foragitada: un exercici de recuperació de l'esperit republicà en tota regla. Allà on el franquisme havia tallat de soca-arrel les manifestacions culturals catalanes i havia sotmès a un desert ardent de silenci a pensadors, escriptors i artistes –de Tàpies a Ovidi Montllor-, ella va donar-los veu, desafiant l'intent del franquisme de desactivar qualsevol dissidència.

Defensora a ultrança de la democràcia, en lloc de jugar un paper contemplatiu va mostrant-se políticament activa quan va arribar l'hora de

participar en aquell nou invent. A l'inici d'aquest nou temps, es a dir a les primeres eleccions democràtiques de 1977, va ser candidata a diputada pel PSUC. No va sortir. Potser millor, així va poder consagrar tots els seus esforços al noble exercici de la ploma, que va seguir practicant amb fidelitat a les idees progressistes i als ideals de l'humanisme.

Montserrat Roig.
(Fons Pilar Aymerich,
Arxiu Nacional
de Catalunya)

